

УДК: 908(477)

МАРЧЕНКО О.М.,

Первомайський навчально-науковий центр Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

ПРИГАРІН О.А.,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Марченко О.М., к.і.н., зав. кафедрою Первомайського навчально-наукового центру ОНУ імені І.І. Мечникова.

Прігарін О.А., доцент, к.і.н., докторант кафедри археології та етнології України ОНУ імені І.І. Мечникова.

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНЕ ВИВЧЕННЯ СТЕПОВОГО ПОБУЖЖЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ХІХ-ХХ СТ.

У статті узагальнюється історіографічний досвід вивчення етнокультурної своєрідності населення Степового Побужжя. Аналізуються основні проблемно-тематичні здобутки у розробці теми, ставляться питання про потенціал окремих аспектів, демонструється можливість використання поняття "Степове Побужжя" у науковому обігу.

Historiography experience of study of ethno-cultural originality of population of Steppe Pobuzhzhya is summarized in this article. Basic problem thematic achievements are analysed in development of theme, questions are put about potential of separate aspects, possibility of the use of concept is demonstrated "Steppe Pobuzhzhya" in scientific circulation.

У свій час долі було потрібно, щоб інтереси нас, як авторів, зійшлися із зацікавленістю улюбленого Володимира Никифоровича Станко. Саме Степове Побужжя, яке є "малою Батьківщиною" для всіх нас (Первомайськ – Прибужжя – Тернівка), стало для нас "локусом пам'яті". Завдяки йому ми вчилися у Вчителя уваги до дрібниць краєзнавства, які складають важливі передумови для включення локальності до глобальної історичної картини Світу. Те, що він "робив" з різними осколками кременю, намагався передати нам, за що ми щиро вдячні йому! У складі загону археологічної експедиції в Анетівці зародилася ідея про сучасні етнологічні дослідження Степової України, і там же були створені та апробовані перші методики. Для кількох осіб органічне поєднання "Станко" та "Анетівка" стало певним орієнтиром і натхненням на все життя та науковим зростанням?!

Історія вивчення Степового Побужжя майже повністю може бути вписаною до загального контексту історико-етнографічних досліджень Півдня України. Детальна характеристика такої історіографії зроблена у відповідних розділах узагальнюючих монографій 1970-80-х рр. Серед таких нарисів укажемо найбільш ґрунтовні – В.М. Кабузана [1, с. 5-24] та О.І. Дружиніної [2, с. 5-9; 3, с. 4-8; 4, с. 21-26].

Даний історіографічний досвід може бути спрямований на Степове Побужжя. Крім того, останнім часом з'явилося чимало нової наукової літератури.

Саме з урахування цих моментів доцільно буде розглянути питання про те, як вивчалася населення Степового Побужжя та яких напрямків та результатів це вивчення набуло. Зосередимося на бібліографії історико-етнографічного змісту. Такій підхід дозволить не стільки підбити підсумки, скільки визначити "проблемні поля" та перспективи на подальше вивчення.

Умовно, за тематично-методологічними критеріями, можна виокремити такі хронологічні періоди в історії вивчення Степового Побужжя: ХІХ – початок ХХ ст.; 1920-ті рр.; друга половина ХХ ст. За цими періодами ми і розглядаємо питання, що та за якою методикою студювалося під час пізнання феномена регіону та його населення.

ХІХ – початок ХХ ст. Регіон Степового Побужжя стає об'єктом наукового аналізу майже із часу приєднання до Російської імперії. Самобутність та оригінальність земель в історичному та культурно-побутовому планах відображається у низці робіт кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Власне, наукові студії такого роду з'являються з 1840-х рр., тобто від часу виникнення перших установ та товариств (РІТ, ОТС, ОТСГПР, Новоросійського університету тощо).

Перший період в українському історіографічному процесі припадає на початок ХІХ ст., українське народознавство з середини ХІХ ст. існувало паралельно з історіографією, почасти зливаючись із нею. У

російській історичній науці, складовою частиною якої на той час була українська історіографія, утвердилися положення так званої “критичної історії”. У ній з’єднувалося історичне письменство та антикварна діяльність, пов’язана з укладанням топографічних описів українських земель, щоденників урядовців, мемуарів приватних осіб. Автор, таким чином, поєднується в одній особі з критиком та збирачем текстів, історичних пам’яток і джерел. Цей період, як і наступний період романтизму 20-60-х рр. XIX ст., пов’язаний із впливом на українську історичну науку процесу українського національного відродження. У романтичному світосприйнятті суб’єктом історичного процесу є колективна особистість – народ, народність, нація, конкретні соціальні прошарки суспільства. Ідея національної самобутності реалізується за допомогою принципу локального колориту, що означає розкриття своєрідних рис певної історичної епохи в національному та географічному виявленні. Коло зацікавлень науковців на ділянці українознавства складають словесність, фольклор, історія, етнографія, археографічна діяльність.

Яскравим прикладом історіографії цього часу є роботи А.О. Скальковського, який заклав наукові підвалини щодо вивчення різних регіонів та груп населення Півдня України. Не обійшов він увагою й етноконтактну зону Побужжя, зокрема, чимало питань розв’язувалося їм стосовно залюднення краю, соціальної та етнічної структури мешканців, особливостей різних культур Новоросійського степу. Вкажемо лише головні фундаментальні праці “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730-1823” [5], “Опыт статистического описания Новороссийского края” [6], “История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского” [7]. У спадщині Аполлона Олександровича Скальковського є й роботи, присвячені конкретним пам’яткам народної культури, минулому різних етнічних груп мешканців Побужжя [8].

60-80-ті рр. XIX ст. характеризуються утвердженням в українській історіографії народницької ідеології. Предметом особливої уваги науковців цього періоду, який ототожнювався, перш за все, із селянськими масами, стала соціальна та побутова історія народу. Наукові дослідні на різних ділянках українознавства характеризуються аполітичним культурництвом. У другій половині XIX ст. сільською та земською інтелігенцією були створені монографічні дослідження, які розглядали історико-етнографічні аспекти виникнення та розвитку окремих сільських поселень. Серед таких праць укажемо праці Т.І. Осадчого, В.С. Лобачевського та інших. Описання переконали науковців та громадськість в унікальності окремих мікрорегіонів на Півдні України й можливості розглядати історичний процес у регіоні шляхом ідеографії – через розкриття складових (у даному випадку – конкретного поселення) пізнання цілого.

Деякі з авторів таких праць із часом від краєзнавчих тем переключилися на розробку сюжетів загального змісту. Важливо, що при цьому базовий емпіричний матеріал збирався у Степовому Побужжі. Прикладом цього є робота Т.І. Осадчого, присвячена селянському суспільному побуту та формам землекористування [9], або узагальнення щодо стану народного ткацтва В. Доліво-Добровольської [10].

Масові переселення селянсько-міщанського населення 1860-80-х рр. у південні губернії, як сезонні, так і на постійне проживання, були настільки значним явищем у суспільстві, що майже одразу привернули до себе наукову увагу. Праці, присвячені цій темі, містять

у собі цінний емпіричний матеріал про суспільний побут, звичаєве право, системи землекористування, типи скотарства та т.п. Зокрема, зверталися і до специфіки містечок та волостей Побужжя, до яких переселялося до третини всіх сезонних робітників [11; 12; 13].

З початку 90-х років XIX ст. до перших десятиліть XX ст. для української історіографії характерним є остаточне ідейно-концептуальне та організаційне оформлення. Розширення джерельної бази разом з удосконаленням методів критичного аналізу матеріалів склали передумови для створення нових узагальнень. Серед таких особливе місце посідає робота відомого історика Д.І. Багалія. Його узагальнення процесів колонізації південноукраїнського Степу довгий час визначали головні підходи щодо вивчення регіону [14]. У роботі наводяться дані про природно-кліматичні умови краю, перебування запорожців на землях Півдня України, визначалися стихійні та організовані форми колонізації, господарські заняття населення. Вчений показував особливості колонізації та подальшого розвитку окремих складових Півдня, зокрема, “Очаківського степу” або “Ханської України”.

У кінці XIX ст. публікуються ґрунтовні розвідки іншого дослідника – Д.І. Яворницького, котрий всю свою увагу зосереджував на козацькому минулому України [15; 16]. Займаючись історією Січі та окремих паланок, дослідник визначав також вплив їхніх традицій у сучасній йому культурі регіону. Особливо яскраво це ілюструє робота історико-етнографічно-фольклористичного характеру – “Запорожье в остатках старины и преданиях народа” [17]. Для нас праця тим більш корисна, що окремий розділ у ній був присвячений Бугогардівській паланці та Степовому Побужжю. Цінність праць Д. Яворницького полягає в тому, що вчений зібрав величезний та унікальний археологічний, етнографічний, лексикографічний, фольклорний, географічний матеріал.

Етнографічний напрямок в історіографії кінця XIX – початку XX ст. був представлений переважно роботами описового характеру. Розглядалися як комплекси народної культури, так і окремі явища та їх побутування у регіоні. Завдяки їм, своєрідність Степового Побужжя визначається на рівні узагальнюючих праць з етнографії того часу. Наприклад, чимало фактичного матеріалу міститься у роботах Хв. Вовка [18].

Отже, можемо констатувати, що Степове Побужжя у наукових дослідженнях XIX – початку XX ст. вивчалось активно, хоча і не привертало особливої уваги спеціальних історичних чи етнографічних робіт. Слід підкреслити, що саме історіографічний досвід цього часу переконливо показує специфічність регіону на тлі Південної України. У цей період також були закладені основні напрямки досліджень, окреслена їх проблематика.

XX – початок XXI ст. Розвиток історичної науки після 1917 р. можна поділити на такі періоди: 1) від революції 1917 р. до середини 30-х рр., 2) з середини 30-х до середини 50-х рр., 3) з середини 50-х до кінця 80-х рр.

У часи революції та Громадянської війни 1917-1920 рр. будь-яких кардинальних змін у стані вивчення району не відбулося. В умовах здійснення політики українізації у 1920-ті роки історична наука в Україні розвивалася вкрай інтенсивно. Широку дослідницьку роботу проводили наукові установи Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) – історична секція і численні комісії та кафедри. Після повернення 1924 р. з еміграції і обрання академіком історичну науку у

ВУАН очолив М.С. Грушевський, під керівництвом якого утворилася велика наукова школа. Запропонована М.С. Грушевським нова ідеологія української історичної науки проголошувала принципи вивчення історії України у контексті загальної історії культури та соціального розвитку.

Наркоматом освіти УСРР при інститутах народної освіти були організовані науково-дослідні кафедри, які досліджували проблеми історії, економіки, культури. Найбільш широку діяльність розгорнула харківська науково-дослідна кафедра, яка з 1926 р. дістала назву кафедри історії української культури імені академіка Д.І. Багалія. Філія цієї кафедри під керівництвом М.С. Слабченка працювала в Одесі. Співробітники кафедри, керовані Д.І. Багалієм, склали окрему наукову школу в історіографії, досліджували широке коло проблем з історії України. З 1924 р. до початку 30-х років вони видали 10 томів наукових записок та збірників, ряд навчальних посібників та монографій.

Протягом 1920-х рр. продовжували розвиватися ідеї попереднього періоду у межах різних комісій та установ ВУАН. Степове Побужжя привертало увагу представників Краєзнавчої, Етнографічної Комісії, Комісії Полуденної України, а також комплексних робочих груп, які працювали на місцях будівництва ГЕС та ГРЕС (у даному випадку – Буго-Інгільської експедиції). Узагалі цей етап характеризується стрімким збільшенням джерел різного типу, які були ведені до наукового обігу, а також тематично-методологічною зміною акцентів. Пріоритетними напрямками стає у той час вивчення селянського та робітничого минулого та культури на основі розгляду соціально-економічного детермінізму.

Яскравими прикладами робіт цього часу можна вважати праці Н.Д. Полонської-Василенко [19] та Є. Загоровського [20, с. 49-71]. На підставі нових писемних джерел ці вчені створили узагальнюючі нариси історії залюднення Степової України, деталізуючи концепції Д.І. Багалія, наповнюючи його положення новим емпіричним матеріалом. Новою тенденцією є розгляд процесів колонізації як перманентних, що сприяло появі перспективного огляду історії регіону майже до часу написання цих робіт.

Продовжуючи працювати над районуванням Півдня України, автори цього часу завжди відзначали своєрідність колишніх західно-запорозьких територій, тобто тих, які ми зараз називаємо Степовим Побужжям. Серед таких особливостей, частіш за все, вказували маргінальний характер населення, а також роль контактування між різними культурними традиціями та становлення самобутніх варіантів тюрксько-слов'янських інститутів суспільної практики.

Це відчувається навіть у конкретних дослідженнях. Наприклад, у працях Ф.С. Петруня, які були присвячені Степовому Побужжю у XVII-XVIII ст. [21, с. 164-185], показана умовна роль політичних кордонів у ці часи, а також форми міжетнічних зв'язків українського козацтва, польських підлеглих та ногайців у регіоні.

Специфіці історичної географії краю, суспільного побуту та господарської своєрідності присвячене ще одне дослідження того часу – В.М. Букатевица [22]. Воно не втратило своєї актуальності до сучасності, являючись чи ні єдиною спеціальною монографією щодо інституту чумацтва.

Пожвавлюються етнографічні дослідження регіону. Поліетнічний склад мешканців сприяв компаративним дослідженням, яскравим прикладом таких порівняльних описів культурних традицій різних груп населення є

низка робіт С.І. Цвятка [23]. Досліджуючи культуру локальної спільності Тернівських болгар (біля Миколаєва), він намагався розв'язати питання слов'янознавства, залучаючи матеріали своїх досліджень серед українців, росіян, молдаван та інших етнічних груп Побужжя.

З другої половини 1920-х років партійно-державна верхівка повела жорстку лінію на підпорядкування історичної науки своєму диктатові і на боротьбу з українським націоналізмом, а у середині 1930-х років розгромила й ліквідувала наукові історичні установи й наукові школи, закрила наукові видання. Радянська система знеособлювала науку, нехтувала національними відмінностями та специфікою регіональних історіографічних процесів.

На жаль, про цілу когорту науковців можна сказати, що це “покоління маловтілених планів”. Більша частина їх спадщини залишилася неопублікованою, а розвиток їх ідей припинили масові репресії. Значно збагативши науку різноманітними джерелами та інноваційними підходами, вчені цього етапу трагічно загинули за ґратами та у концтаборах. Протягом 1920-х рр. було застосовано історико-етнографічний підхід щодо вивчення Степового Побужжя як складової частини Півдня України. На той час це означало поєднання у предметі досліджень історичного процесу та культури повсякденності на основі розгляду соціально-економічних аспектів.

У другій половині XX ст. продовжується студіювання Степового Побужжя як складової Півдня України. Піднесення рівня історичної науки, а також значне розширення джерельної бази сприяли формуванню нових тематично-предметних напрямків. Серед них: дослідження колонізаційних рухів та освоєння територій регіону різними етносоціальними групами, соціально-економічний та господарський розвиток населення протягом XIX-XX ст., краєзнавчі розвідки щодо минулого окремих поселень, етнографічні праці, які містять у собі матеріали з характеристики різних аспектів життєдіяльності населення Побужжя та інші.

Важливим напрямком досліджень стало вивчення етнічного складу населення. Для Степового Побужжя етнічний склад населення на різних етапах розвитку є важливим фактором формування його культурно-побутової специфіки. Південна Україна, як історико-етнографічний регіон, сформувалася під впливом, з одного боку, особливостей природно-географічного середовища, а з іншого, культурних традицій етносів, які брали участь в освоєнні, а в подальшому – їх етнічній взаємодії, в процесі якої були вироблені ті форми культурної адаптації, що характерні тільки для населення регіону, що розглядається. Представники різних народів, освоюючи ці землі в XVIII – першій половині XIX ст., потрапляли в нові умови життя (соціальні, економічні, правові, екологічні). На цьому історіографічному етапі ці питання намагалися вирішити вчені-історики, демографи, етнографи. Зокрема, В.М. Кабузан, В.О. Голобуцький, О.І. Дружиніна, О.С. Коцієвський, В.І. Науко тощо. У роботах В.М. Кабузана подається загальна характеристика демографічних процесів на Півдні України в кінці XVIII – першій половині XIX ст. [1; 24]. Він вдало залучив до своїх досліджень матеріали Ревізьких переписів, статистичні звіти, господарсько-фіскальні дані. У результаті показана в історичній динаміці роль та вага кожної із соціальних та етнічних груп. Незважаючи на дискусійність методики підрахунків, про що вже відзначалося в історичній літературі [4, с. 78, прим. 13], саме ці дослідження визначили кількісне співвідношення груп та верств населення регіону,

демографічні процеси серед них, вплив конкретних факторів на ці процеси.

Визначною дослідницею соціально-економічних процесів на Півдні України кінця XVIII – першої половини XIX ст. була О.І. Дружиніна. В низці монографій цієї авторки на основі широкого кола джерел розглядаються процеси заселення та господарчого освоєння, розвитку галузей економіки Південної України протягом тривалого часу – від 1775 до 1861 р. [2; 3; 4]. Численні архівні та інші писемні матеріали, використані О.І. Дружиніною, дозволили їй представити різноманітні та докладні відомості про групи сільського населення регіону, складовою частиною якого є і Степове Побужжя. Спостереження про землі Півдня України, їх економічний розвиток після зруйнування Січі містить монографія радянської дослідниці “Северное Причерноморье 1775-1800 гг.”. О.І. Дружиніна розкрила процес поміщицької колонізації, подала цінні відомості про поміщицьке і селянське господарство, зв’язок його з ринком, показала значення виходу Росії до Чорного моря для економічного розвитку півдня України. У низці її монографій продовжується хронологічне дослідження колонізаційних процесів, господарчого розвитку та інших аспектів історії краю.

Плідно розроблялися питання історії та побуту запорізьких козаків, а також їх ролі у колонізації Півдня України В.О. Голобуцьким [25]. Щодо теми нашого дослідження, то варто вказати, що йому вдалося на конкретному матеріалі показати історію освоєння західних паланок Запорожжя, господарські та економічні процеси на ранніх етапах заселення Степового Побужжя.

Слід відзначити і дослідження, присвячені формуванню стаціонарного населення у Буго-Дністровському межиріччі (“Ханська Україна”, “Очаківський степ”) протягом XVIII – першої половини XIX ст. Історії “осідання” українців, росіян, молдован присвятили свої праці О.С. Коцієвський [26], І.Б. Койфман [27], С.К. Марецький [28] та інші. Вони показали різні форми та шляхи формування населення регіону, зокрема, Степового Побужжя. Особливо зверталася увага на класифікацію Д.І. Багалія про стихійну та регульовану колонізацію Півдня.

У низці робіт запорізького дослідника Я.В. Бойка розглядається історія Південної України кінця XVIII-XIX ст. Ним, зокрема, здійснювалася розробка проблеми економічної основи міграційних процесів щодо заселення регіону у другій половині XIX ст., соціального складу населення в цей період [29].

Колоністський рух із заселення та освоєння Південної України східнослов’янськими спільнотами, молдаванами, німцями, носіями балканської культури, їх взаємовідносини на Україні досліджуються в роботах В.І. Наулка [30; 31]. В його роботах також розв’язуються питання етнічних процесів та культурно-побутових особливостей, у тому числі – за матеріалами Степового Побужжя.

Російсько-українські етнокультурні зв’язки в південних районах України детально розглянуті Л.М. Чижиковою на основі значного комплексу письмових джерел та польових матеріалах, зібраних автором в 1968-1969 рр. У Миколаївській області досліджувалися села: Балабановка Жовткового району, Сергіївка Братського району, Новокрасне Арбузинського району [32; 33; 34, с. 12 і далі]. На підставі широкого емпіричного матеріалу з народної культури дослідниці вдалося продемонструвати дію міжетнічного збагачення культур, форми та фактори інтеграційних та асиміляційних процесів.

До матеріальної культури неукраїнського населення даного району звертався цілий ряд дослідників із метою прослідкувати міжетнічні взаємодії. Застосування цих матеріалів дозволило їм виявити характер культурно-побутових контактів між носіями різних етнічних культур [31; 33].

Дослідженням специфіки побутування й розвитку народної творчості в умовах поліетнічних контактів Півдня України, зокрема, Степового Побужжя, займався мистецтвознавець Валерій Малина [35]. В коло його інтересів, таким чином, входили народні художні промисли, які розглядаються на основі великої кількості польових та музейних матеріалів.

У ході вивчення українського житла і його етнічної виразності були виявлені східнослов’янські, загальноукраїнські і, для цілого ряду регіонів, локально-часові елементи в побудовельній традиції українців. Цей досвід був узагальнений Т.В. Косміною у вигляді типології й районування народної архітектури України [36, с. 166; 37, с. 236-243; 38, с. 124]. Етнічну традицію в будівництві сільського житла вона визначила “як соціально стереотипізовані й етнічно усвідомлені форми масового архітектурного досвіду, що більш-менш присутні в суспільній свідомості і соціальній діяльності” [36, с. 162].

Паралельно з цим, в роботах, присвячених матеріальній культурі, намітився відхід від речознавчих описів і досліджень до вивчення семантики елементів і структур культури щоденності та їх місця й ролі в конкретних етнічних культурах. Такий підхід був конкретизований А.К. Байбурініним у 1983 р. в монографії, присвяченій східнослов’янській обрядовості, що пов’язана з будинком. У цій роботі простежується її генеза і розвиток, семіотичний статус дому і його частин через призму обрядів і вірувань [39].

У 1960-1980-х рр. в рамках комплексного дослідження матеріальної культури східних слов’ян вивчалися питання архітектурного стилю, конструктивних особливостей, типології житла України [36; 40]. В ході цього дослідження було вивчене українське народне житло цілого ряду історико-етнографічних районів України. Роботи, присвячені сільській архітектурі Південної України, належать М.П. Приходько [41], М.Л. Стрункій [42]. Дослідження житла Півдня України на сучасному етапі було продовжено авторами даної публікації, за їхніми результатами був опублікований ряд праць [43].

Календарні та сімейні свята та обряди, як невід’ємна частина традиційно-побутової культури, завжди входили в коло інтересів етнографічної науки. Вивчення традиційної святковості стосується цілого ряду важливих наукових проблем, якими є: етногенез і етнічна історія, етнокультурні контакти й впливи, міжетнічна інтеграція, трансформація явищ духовної культури залежно від економічних, соціально-політичних, релігійних та інших чинників. Роботи, присвячені обрядовості українців, є досить численними. Особливо треба відзначити монографію Н.К. Гаврилук “Картографирование явлений духовной культуры: (По материалам родильной обрядности украинцев)” [44]. Збирання матеріалів для картографування явищ родильної обрядовості відбувалося за допомогою експедиційних досліджень, які торкнулися і території Миколаївської області, зокрема, с. Григорівка Братського району (Слісаветградський повіт Херсонської губернії), с. Мар’ївка Баштанського району (Херсонський повіт Херсонської губернії), с. Пришиб Березнігуватського району (Херсонський повіт Херсонської губернії).

Продовження цих традицій студювання дозволило й нам конкретизувати наукові уявлення про виразність обрядовості населення регіону [45]. В результаті, разом із ознаками матеріальної культури вдалося окреслити зміст історико-етнографічного поняття “Степове Побужжя”, визначив основні типологічні риси культурно-побутових традицій [46].

Досить великим слід визнати доробок філологів, які в ХХ ст. досліджували мовну проблематику степової України і чий праці можуть бути використані в роботі етнографів: монографія Л.С. Терешко “Українські говірки південного Надбужжя”, статті Д.С. Спанатія “Гончарний промисел на Миколаївщині: історико-лінгвістичний екскурс” [47, с. 65-70] тощо, Р.Д. Іванського “Запозичена лексика родильного обряду в степових говірках Бузько-Інгульського регіону”, “Вербальний компонент традиційного українського обряду в говірках Інгудо-Бузького межиріччя (*відлучити* = *залучити дитину*)” [48, с. 17] та ін.

Аналіз історіографії специфіки Степового Побужжя дозволяє зробити висновок, що передумови та фактори її розвитку вивчені недостатньо. Дослідження науковців – істориків і етнографів, які мали місце, були досить епізодичними. В той же час, Степове Побужжя являє собою територію надзвичайно перспективну з наукової точки зору. Її вивчення дає можливість простежити процеси міжетнічних контактів

слов'янського та неслов'янського населення, носіїв досить різних за своїм характером культур протягом історичної перспективи. Таке дослідження можливе при умові залучення надбань історичної науки в галузі вивчення традиційної культури. Вивчення праць провідних науковців, які займалися подібною проблематикою, дозволяє проводити історико-генетичний та порівняльний аналізи етнокультурних явищ та процесів у Степовому Побужжі.

Можна констатувати, що протягом ХІХ-ХХ ст. накопичено значний та різноманітний історіографічний досвід. Серед аспектів, які вивчалися найбільш докладно, слід назвати історію колонізації різними групами регіону, демографічний розвиток населення протягом ХVІІІ – початку ХХ ст., соціально-економічні аспекти життєдіяльності мешканців Півдня України. Емпіричний матеріал із традиційно-побутової культури Степового Побужжя активно залучався до вирішення різнопланових узагальнень та теоретичних розробок. Наприклад, до типологічного картографування окремих комплексів української культури, з'ясування форм та механізму міжетнічного контактування у різних умовах, функціонування архаїчних обрядів та уявлень у сучасному суспільстві (питання трансформації, співвідношення традиційного та інноваційного у культурі) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кабузан В.М. Заселение Северного Причерноморья (Новороссии) в ХVІІІ – первой половине ХІХ века (1719-1858 гг.). Автореф. дисс. ... д-ра ист. наук. – М., 1969. – 69 с.
2. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775 – 1800 гг. – М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1959. – 279 с.
3. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса феодализма 1825-1860 гг. – М.: Наука, 1981. – 215 с.
4. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800-1825 гг. – М.: Наука, 1970. – 383 с.
5. Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730-1823. – Ч. 1. – Одесса, 1836. – 287 с.
6. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Ч. 1. География, этнография и народонаселение Новороссийского края. – Одесса: Тип. Нитче, 1850. – 366 с.; Опыт статистического описания Новороссийского края. – Ч. 2. Хозяйственная статистика Новороссийского края. – Одесса: Тип. Нитче, 1853. – 552 с.
7. Скальковский А.А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. – В 3-х ч. – Изд. 3-е. – Ч. 1. – Одесса: Тип. Шульца, 1885. – 302 с.
8. Скальковский А.А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. – Одесса: Тип. Неймана и К^о, 1848. – 156 с.; О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – СПб., 1843. – 44 с.; Поездка по Запорожским урочищам // Журнал Министерства внутренних дел. – Т. 13. – СПб., 1846. – С. 54-57; Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 годах. – Одесса: Гор. типогр., 1842. – 17 с.
9. Осадчий Т.И. Крестьянское надельное землевладение в Херсонской губернии в связи с платежами крестьян. – Херсон: Тип. Ходушиной, 1894. – 198 с.
10. Доливо-Добровольская В. Улучшение ткачества в Тамбовской, Подольской и Херсонской губерниях // Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – Т. IV. – СПб., 1897. – С. 17-35.
11. Чаславский В.И. Земледельческие отхожие промыслы в связи с переселением крестьян // Сборник государственных знаний. – Т. 2. – СПб., 1875. – С. 180-211.
12. Воропонов Ф.Ф. Вопрос о крестьянских переселениях // Вестник Европы. – 1876. – № 1. – С. 176-211
13. Ядринцев С.Н. Наши выселения и колонизации // Вестник Европы. – СПб., 1880. – № 6. – С. 448-460.
14. Багалий Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. – К., 1889.
15. Яворницький Д.И. Вольности запорожских козаков. – СПб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1890. – 385 с.
16. Яворницький Д.И. Історія запорожських козаків. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1990. – 518 с.
17. Яворницький Д.И. Запорожжє в остатках старини и преданиях народа. – В 2-х ч. – СПб., 1888.
18. Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Т. II. – Пг., 1916.
19. Полонская-Василенко Н. Заселение Южной Украине в середине ХVІІІ в. // Историк-марксист. – 1941. – № 5. – С. 30-46; Из истории Южной Украины в ХVІІІ в. Заселение Новороссийской губернии (1764-1775) // Исторические записки. – 1942. – № 13. – С. 130-174.
20. Загоревський Є. Людність Степової України колись і тепер // Степова Україна. Економічно-географічні нариси. – Харків-Одеса, 1930. – С. 49-71.

21. Петрунь Ф.О. Ханські ярлики на українській землі. До питання про татарську Україну // Східний світ. – 1928. – № 2. – С. 164-185.
22. Букатевич Н.І. Чумацтво на Україні: історично-етнографічні нариси. – Одеса: Б./В., 1928. – 94 с.
23. Сергій Ілліч Цвятко був дядьком за матір'ю нашому В.Н. Станко, шануючи пам'ять якого він все життя слідував за етнографією та відтворив цей науковий напрямок в Одеському університеті: Цветко С.І. Хайдучькі болгарські пісні, записані в с.Тернівці біля Миколаєва // Вісник Одеської комісії краєзнавства. – Ч. 1. – 1924. – С. 22-23; Цветко С.І. Весільні звичаї і пісні у болгар на Херсонщині (село Тернівка на Миколаївщині) // Вісник Одеської комісії краєзнавства. – Ч. 2-3. – 1925. – С. 22-23; Цветко С.І. Символічні речі й обряди в болгарському весіллі в порівнянні з українським // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 6. – С. 107-122; Цветко С.І. Генеза мотива крилатого змія в болгарських народних піснях // Етнографічний вісник. – 1930. – Кн. 9. – С. 3-30; Цветко С.І. “Хороба “урама” та її лікування в болгарській народній медицині // Етнографічний вісник – Кн. 10. – 1932. – С. 107-122;
24. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославская и Херсонская губернии) в XVIII – первой половине XIX века (1719-1858 гг.). – М.: Наука, 1976. – 307 с.; Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (Конец XVIII – первая половина XIX в.). – Кишинев: Штиинца, 1974. – 158 с.
25. Голобуцкий В.А. Запорожское козачество. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. – 462 с.
26. Коциевский А.С. О русско-украинском и молдавском населении Очаковской области до присоединения ее к России // Записки Одесского археологического общества. – 1960. – Т. 1 (34). – С. 354-360.
27. Койфман И.Б. О русско-молдавском заселении восточных районов Молдавии в конце XVIII – начале XIX века // Ученые записки Кишиневского пед. института. – 1955. – Т. IV. Серия гуманитарных наук. – С. 98-103.
28. Марецкий С.К. Тирасполь. Историко-географический очерк. – Кишинев, 1958.
29. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. 1860-90 гг. (историко-экономическое исследование) – Черкассы: Сіяч, 1993. – 256 с.; Аграрна колонізація Південної України (60-80-ті рр. XIX ст.) // Український історичний журнал. – 1989. – № 10. – С. 93-101.
30. Наулко В. Етнічний склад населення Української РСР. – К.: Наукова думка, 1965. – 188 с.; Культура та побут населення України. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.;
31. Наулко В. Развитие межэтнических связей на Украине (историко-этнографический очерк). – К.: Наукова думка, 1975. – 274 с.
32. Чижикова Л.Н. Материальная культура компактных этнических групп на Украине. Жилище. – М.: Наука, 1979. – 192 с.
33. Чижикова Л.Н. Русско-украинские этнокультурные связи в южных районах Украины // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М.: Наука, 1979. – С. 12-19.
34. Чижикова Л.Н. Русско-украинское пограничье: История и судьбы традиционно-бытовой культуры (XIX-XX в.). – М.: Наука, 1988. – 251 с.
35. Малина В. Жестяные “короны” // Декоративное искусство СССР. – 1983. – № 11. – С. 22-25; Кам'яні хрести півдня України // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 4. – С. 15; Рушники Миколаївщини // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 3. – С. 78-82; Сюжетные рушники Украины // Декоративное искусство СССР. – 1985. – № 2. – С. 22-23.
36. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: кінець XIX-XX ст. – К.: Наукова думка, 1980. – 191 с.
37. Косміна Т.В. Етнічна виразність народного житла // Поділля: історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 236-243.
38. Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры / Отв. ред. К.В. Чистов. – М.: Наука, 1987. – 556 с.
39. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Л.: Наука, 1983. – 191 с.; Байбурин А.К. Семиотические аспекты функционирования вещей // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Л.: Наука, 1989. – С. 63-88; Семиотический статус вещей и мифология // Сборник МАЭ. – 1981. – Вып. 37. – С. 215-226.
40. Бломквист Е.А. Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов: поселения, жилища, постройки // Восточнославянский этнографический сборник. – М., 1956. – С. 3-458; Самойлович В.П. Українське народне житло. – К.: Наукова думка, 1972. – 24 с.
41. Приходько М.П. Житло українців у межиріччі Дністра та Дунаю // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 3. – С. 30-34.
42. Струнка М.Л. Українське народне житло Миколаївщини // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 2. – С. 62-66; Струнка М.Л. Украинское народное жилище нижнего Поднепровья: конец XIX – 70-е годы XX века. Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – М., 1986.
43. Пригарин А.А. Обряды по выбору места для строительства хаты у украинцев // Древние культуры и цивилизации Восточной Европы. – Одесса, 1995. – С. 98-100; Пригарин А.А. Развитие и типология народного жилища Степного Побужья XVIII – первой половины XX ст. // Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. – Миколаїв, 1995. – С. 64-67; Пригарин О.А. Малодвірні поселення Південної (Степової) України XIX – початку XX ст. // Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження / Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса: Гермес, 1998. – С. 61-66; Пригарин О.А. Етнічна виразність житла слов'янського населення Південно-Західної України (XIX-XX ст.). Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Одеса: Друк, 1998; Пригарин О.А., Марченко О.М. Сільські поселення і житло Степового Побужья. – Первомайськ, 2003. – 56 с.; Пригарин А.А. Народная архитектура Терновки: локальная болгарская традиция в исторической и этнокультурной перспективе // Одеска българистика. – 2005-2006, № 3-4. – С. 53-63.
44. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу. Історико-етнографічний нарис. – К.: Наукова думка, 1966. – 198 с.

45. Марченко О.М. Громадський побут населення Степового Побужжя // Записки історичного факультету. Вип. 14. – Одеса, 2004. – С. 152-157; Марченко О.М. Сімейна обрядовість Південного Побужжя: нові польові матеріали // Культура народів Причорномор'я. – № 20. – Травень 2001. – С. 104-108; Марченко О.М. Культурно-побутові особливості військових поселень Херсонської губернії // Записки історичного факультету. – Вип. 12. – Одеса, 2002. – С. 125-132; Марченко О.М. Традиційна обрядовість Первомайщини (за результатами експедиції ПННЦ ОДУ 1999 р.) // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження / Відп. ред. О.В. Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2000. – С. 329-337; Марченко О.М. Хліб в обрядах сімейного циклу населення Первомайщини // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Вип. 3. – С. 131-133; Марченко О.М. Церква і народно-традиційна культура кінця XIX – початку XX ст. (на матеріалах Півночі Миколаївщини) // Р.Ф. Кайндль і українська історична наука. Матеріали Міжнародного наукового семінару “Кайндлівські читання”, 22-23 травня 2004 р. – Ч. 2. – Вишніця: Черемош, 2004. – С. 219-223.
46. Марченко Олена Миколаївна. Сільське населення Степового Побужжя кінця XVIII – початку XX ст. Дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2005. – 206 с.
47. Спанатія Д.С. Гончарний промисел на Миколаївщині: історико-лінгвістичний екскурс // Південна Україна: проблеми історичних досліджень. Зб. наукових праць. – Ч. 2. – Миколаїв, 2003. – С. 65-70.
48. Іванський Р.Д. Вербальний компонент традиційного українського родильного обряду в говірках Інгуло – Бузького межиріччя: Дис. на здоб. ступ. канд. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 187 с.; Вербальний компонент традиційного українського обряду в говірках Інгуло-Бузького межиріччя (*відлучити = залучити дитину*) // Борисфен. – 1999. – № 4. – С. 17-21; Запозичена лексика родильного обряду в степових говірках Бузько-Інгульського регіону // Історія південної України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку. Збірка наукових праць ОДУ. – Ч. 1. – Миколаїв – Одеса, 1999. – С. 139-144.